

FRANZ KAFKA*

Mialatt az amerikai hadsereg Franciaország nyugati partvidékétől eljutott a Rajnáig, 1944 nyarán, a francia polgár tudomásul vett három „keleti“ ügyet: a gázkamrát, Sartre-t és Kafkát. Három kiáltóan nem-francia ügy ez, nem esoda tehát, hogy a franciák mindhármat egyszerre és egyazon görcsel nyelték le. Bizonyos, hogy az említett ügyeknek egyike sem tündöklük a *grâce* és a *raison* — azaz a kegyelem, a báj és az értelem — fényében, melyek nélkül pedig semmi sem válhatik szembezőkövé a franciák előtt. (Legalább is így tanították e nemzet gusztusának ismerői.) A francia polgár azonban 1944 nyarán mégis olyan babonázott tekintettel akadt rá az iszonyatnak és egy újmódi kaján halálnak az ábráira, aminőt a mult századok során sem Clouet, sem Fragonard, sem pedig Cézanne még nem festett le francia arcon. Itt nem a kegyetlenségről van szó, amelyre a franciák is képesek, hanem arról a *kegyelem*-telenségről, amelyet a német táborokról készült fényképek, a Descartes-ot „kitör a frász tehát vagyok“-ra átforgató egzisztencialista böleselet, valamint egy neurotikus prágai cionista víziói egyszerre rogyasztottak rá a francia polgárra, akire azután ez a kegyetlenség úgy rázárult, mint egy szuggesztív, igéző erővel és esattanósan. A kegyelemnek, — másszóval: annak, ami nekem biztonságot ad, — az ellentéte a kétségbeesett büntudat. (Bibliai példája Kain.) Az Isten, a józanság és a töke kegyelméből való francia polgár, aki hazafias öntudattal dekkolt a marsall köpönyege mögött: 44-ben egyszeriben csak támasz nélkül maradt és fejére hullt az ellenállók vére.

Ekkor tört ki a francia polgárság izoláltabb — tehát közösségi támaszt nem lelő — tagjain az *atra cura* filozófiája, Sartre egzisztencializmusa és Kafka olvasásának forró-hideg láza. Az igazi büntudat ugyanis sohasem kollektív. (Mert ami kollektív, abban már vigasz van, így a kollektív büntudatában a cinkosság és a zsványbeesület.) Az igazi büntudat ketrebe fogja az áldozatát, a környezete névtelenné válik és a ködbeborult világegyetemen nem tör át csak egyetlen anonim és fürkésző tekintet. Ennek a tekintetnek elég nagy irodalma van. Ágnes asszonynál ez a börtön napja, Kain homlokán ez éget bélyeget, az elemistát ez tanítja arra, hogy el ne lopja a léniát, ez ellen találtuk ki a szeméremövet és a gyászfátyolt, ennek szimbóluma a kulcslyuk és Argus szeme. Aki pelengérré áll, ennek a tekintetnek lesz áldozatává. A sárga csillag ezt a tekintetet gyullasztotta. Húsevő tekintet ez. Akinek a tarkójába nyilallik, kapkodó lesz, mentegetődzik, majd hirtelen megbénul. Ez a kiszolgáltatottság.

A magányba borult embernek erről a zavaráról és kiszolgáltatott-

* Németh Andor Kafkáról frott, Párisban franciául megjelent könyve alkalmából.

ságáról ír Kafka. És a megalázottságáról és a megválthatatlanságáról. És arról, hogy féreg és hogy úgy is szenved, ellenállás nélkül, mint a lágy féreg.

... Még egy szót találtam erre az állapotra: *kiszemeltség*. Ebben az állapotban találkozok a kiszemelt Jónás próféta Orestes-szel és Kainnal. Füst Milán Adventjének a hőse itt találkozok Kafka *Prozesének* a hősével. És ebben az állapotban leledzik a Nagyon Fáj József Attilája. És ebben az állapotban lehetett Jézus is az Olajfák hegyén.

Ez az a pillanat, amikor Kafka hősről írva, Németh Andor József Attilát idézi:

*Zord bűnös vagyok, azt hiszem,
de jól érzem magam.
Csak az zavar e semmiben,
mért nincs bűnöm, ha van.*

És ehhez megtévesztésig hasonló pillanatok leírását idézi még Németh Andor az auschwitzi áldozatok életéből, Heidegger és Sartre műveiből, valamint Ernst Blochnak egy művéből, ahol Bloch ezt a pillanatot — megfosztva az egzisztencialisták kölesönözte általános érvényétől — csupán egy hanyatló osztály bomlási termékének tekinti.

Ezzel vissza is kanyarodtunk annak a panorámának a kellős közepébe, amit fejtegetésünk elején vázoltunk a felszabadult Nyugat-Európa színterén.

*

Háló-ebédlő-szalón. Ez volt az a jólét, mely az ifjú Kafkát fel-emelte és összezúzta. Neki ez Prágában jutott ki. Plüssbenszületett volt ő is. Balázs Bélával lenne egykorú. De már halott, egy negyedszázada.

Szerény, udvarias ember volt. Jó tisztviselő, diplomás. Nőtlen. De nem volt sem homoszexuális, sem vérbajos. A tudóvész vitte el.

Irodalmi élete? Anélkül, hogy publikált volna, egy baráti kritikusi megemlítette nevét az ifjú és izmos tehetségek sorában. Bátorítani akarta. Azután publikált is. Nem sokat és nem a jelentőset. Egy kalap alá került — méltán — a német expresszionistákkal, akik Vilmos császár idején olyan iszonyattal írtak, mintha Hitler alatt éltek volna. Megismerte Kierkegaardot és a pszichoanalizist. Amit kifőzött belőle, épp oly kevésbé tartotta érdemesnek eldugaszolni és konzerválni, mint azok a magyar íróársai, akik a tizes években szintén felfedezték Kierkegaardot és a halálesztétikát. Kafka úgy rendelte, hogy regényeit semmisítsék meg. Ezek a regények vitték azután, halála után, Kafka nevét szívósan, majd mostanában rohamosan világhírré és dicsőségre.

Kafka, végakaratóval, azoknak az oldalára állt, akik tiltakoznak regényei hatása ellen.

Legjelentősebb műve a *Per*, jobban fordítva: *Bűnvádi eljárás*. A bűnös-büntelen K. József banktisztviselő kusza, kínos és nyomasztó bűnpere egy értelmetlen és következetes világban. Olyan értelmetlen és következetes minden, mint a csendesvízi örvény, mint a csendespolgári elmebaj. Panziósnők, hitszónokok, nehézfejú detektívek, kurva bírák és bohóc hóhérok útott és vérszomjas világa ez, amit nem lehet felérni ésszel és aminek rendje mégis sziklaszilárdan áll a konvenciók és az emberi félelmek talaján. Amikor a kifogástalan modorú zsakettos hóhéregények, akik a

prágai színpadról régen ismerősek, a város szélén ceremóniásan szívendőfik K. Józsefet, — éppen harminckettedig születésnapján —: egy távoli ablakból széttárt karokkal feléjük int egy ember. Mi ez? — kérdi Németh Andor, — baráti vagy ismeretlen könyörület? Segítség? Ki volt ez? Tényleg csak egy ember? Vagy maga az emberiség?

Németh könyvében ennek a műnek az analízise a magyar esszéirodalom remeke. Jól esik hallani, hogy tényleg milyen biztosan és hibátlanul esendül franciául a magyar esszé stílusa s ennek minden jelzője, fogalma, fordulata. Kafka sikerénél vigasztalóbb a Kafkáról író Németh Andor sikere. Németh ugyanis nem kafkaista. Mint ahogy a magyar irodalomban senkisé az, és nem is hajlandó rá.

Kafka sikere ma: a polgárság csődje. Az ihlete hiába hatezeréves, hiába őszövetségi: „akiknek kell“, azokat múló baj visz az ősi forráshoz is.

A magyar irodalom még a XVII. században túljutott Jeremiás siralmain és az Isten kegyelmébe bezsoltározáson. A kapitalizmus — melyen mostanában megint kitört alkati idegbaja, a gyűjtögető ösztönre oly jellemző *depresszió*, — bármennyire ikertestvére is a puritán és konok szenvedelmű hitújításnak: bukásával Magyarországon nem tudja felfakasztani az Isten és az elkárhozás biblikus félelmét.

Négy klasszikusunk ismeri közvetlenül vagy közvetve a Kísértő Naplóját író Kierkegaardnak, és a kierkegaardí büntudatnak és félelmeknek a megejtő stílusát és sodrát. Lukács, aki — és ez lehetett a legnehezebb — emigrációban lépett túl rajta. Füst Milán, aki azonban minden lidérees álmodt emelni eddig a klasszikus unalom tiszta fényébe. Karinthy, aki a búsképű kispolgár szélmalomharcaihoz Cervantes, Swift és Voltaire értelmét vitte segítségül.

És József Attila, akit nemcsak Németh Andor személye köt össze Kafkával. És akit a beváltott *Ars poeticája* mégis egy külön és Kafka felől megközelíthetetlen világban őriz.

HUBAY MIKLÓS